

**МАТЮШКО Б. К.,**  
кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри філософії  
НПУ імені М. П. Драгоманова

## ІДЕЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ МИСТЕЦТВА В ОДНІЙ РАННІЙ СТАТТІ ВІССАРІОНА БЄЛІНСЬКОГО

У статті розкриті погляди одного з найвпливовіших російських мислителів XIX століття Віссаріона Григоровича Бєлінського (1811 – 1848) на особливості еволюції літературних жанрів. На прикладі трансформації поеми на роман він розкриває сутність ідеальної і реальної поезії і показує поступове зближення останньої з науковим знанням. Окремо Бєлінський ставить проблему несвідомих чинників художньої творчості і фактично пропонує свій проект епістемології мистецтва, аналогічний до позитивізму.

**Ключові слова:** література, історія, поет, життя, істина, дійсність, поема, роман, ідеальна і реальна поезія, мистецтво, натхнення, факт, наукове знання, епістемологія мистецтва, позитивізм.

Ідейна спадщина одного з найвпливовіших свого часу російських мислителів та публіцистів, яким був Віссаріон Григорович Бєлінський (1811 – 1848) варта нашої уваги навіть з огляду на її нове осмислення у контексті, ширшому за традиційні до 1991 року на наших теренах характеристики на кшталт “матеріаліст”, “революційний демократ” тощо. Навіть найменша спроба реконструювати еволюцію його поглядів порівняно з європейським історико-філософським процесом дає показові результати, один з яких і представлений у даній науковій розвідці.

Однією з перших статей Бєлінського, яка вчергове спричинила помітний резонанс в освічених колах колишньої Російської імперії, є опублікована 1835 року праця “Про російську повість та повісті п. Гоголя” [1]. У ній, поряд з аналітичним оглядом творчості тогочасних письменників, а особливо одного з видатних українців, мають місце міркування про загальні особливості розвитку літератури. Ось вступне до них: “Поет або наново створює життя за власним ідеалом, який залежить від образу його погляду на речі, від його ставлень до світу, до часу і народу, в якому він живе, або відтворює його в усій його наготі й істині, залишаючись вірним усім його подробицям, барвам і відтінкам його дійсності” [1, с. 141]. З цього випливає, що “поезію можна поділити, так би мовити, на два відділи – на ідеальну і реальну” [1, с. 141].

Бєлінський окреслює схему історії літератури, цілком відповідну ідеям не лише просвітників попередніх щодо нього століть, а й законів трьох стадій розвитку наших понять про світ (теологічної, метафізичної та позитивної), який проголосив Огюст Конт. Російський мислитель виходить з такого попереднього положення: “Поезія будь-якого народу, на своєму початку, буває у згоді з життям, але у незгоді з дійсністю, бо у будь-якого народу у стані немовляти, так само як це і в будь-якої людини, життя завжди ворогує з дійсністю” [1, с. 141]. На прикладі найбільш ранньої давньогрецької поезії він ілюструє духовні явища, знані згодом як антропоморфізм і анімізм: “первісне людство, в особі грека, в усій повноті киплячих сил, у всьому розпалі свіжого, живого почуття і юності, квітучої уяви, пояснювало явища фізичного світу впливом вищих, таємничих сил. Таким самим чином пояснювало воно і явища морального світу, підкоривши їх впливові якоїсь грізної і непереможної сили, яку воно назвало долею” [1, с. 141]. Тому питання про конкретний літературний жанр, відповідний цій порі, вирішене однозначно: “Роман і повість для нього банальні – дайте йому поему, поему величезну, величну, повну чудес, поему, в якій віддзеркалилося б і віднілося все життя його, з усіма відтінками, як віддзеркалюється і видніється у чистому, спокійному дзеркалі безмежного океану лазурове небо зі своїми хмарами, дайте йому “Іліаду”!” [1, с. 142]. Подальший розвиток культури, в якому віднаходимо провідну роль знання, передусім наукового, призводить до того, що “час чудес, вільно-невільно, народ зближується з дійсним життям і, замість поеми, вимагає драми” [1, с. 142]. Але навіть у таких умовах супранатуралістична складова літератури виявляється

панівною: “Для своєї драми, точно так само як і для поеми, вибирає він із життя одне високе, благородне і викидає все звичайне, повсякденне, домашнє, бо його життя на площі, на полі битви, у храмі, у судилищі, там його поезія, а не в домашньому колі; персонажі його трагедії повинні говорити мовою високою, облагородженою, поетичною, бо вони царі, напівбоги, герої...” [1, с. 143].

Становище докорінно змінюється із настанням доби Відродження і особливо Нового часу: “Дитинство стародавнього світу скінчилося; віра у богів і в чудесне померла; дух героїзму зник; настав час життя дійсного, і марно поезія ставала на підмостки: у ній уже не було тієї високої простодушності, цієї простої, благородної, спокійної і гігантської величі, причина яких полягала раніше у гармонії мистецтва з життям, у поетичній істині” [1, с. 144]. Тоді “поезія перетворилася на роман” [1, с. 144]. Проявом подальшого розвитку літератури у бік щоразу більшого відображення наявної дійсності є творчість двох видатних майстрів слова: “Нарешті, у XVI столітті, здійснилась остаточна реформа у мистецтві: Сервантес убив своїм незрівнянним Дон Кіхотом хибно-ідеальний напрямок поезії, а Шекспір назавжди примирив та поєднав її з дійсним життям” [1, с. 144]. Квінтесенція творчості останнього з названих митців наступна: “Істина, найвища істина – ось суттєва ознака його творінь. У нього немає ідеалів у загальноприйнятому розумінні цього слова; його люди – справжні люди, як вони є, як мають бути” [1, с. 145]. Говорячи про 1830-і роки, Белінський зауважує: “Хіба вже й нині не всі переконані, що Боже творіння вище за будь-яке людське, бо воно є найдивніша поема, яку тільки можна уявити, і що найвища поезія полягає не в тому, щоб прикрашати його, а в тому, щоб відтворювати його у цілковитій істині й правильності?” [1, с. 145]. Реалізм у літературі виявляється цілком тотожним до наукового пізнання, оскільки саме він творить адекватний образ дійсності: “... ось поезія *реальна*, поезія життя, поезія дійсності, нарешті, істинна і справжня поезія нашого часу. Її суттєва ознака полягає у вірності дійсності; вона не наново створює життя, а відтворює, відновлює його і, як випукле скло, відображує у собі, під однією точкою зору, різноманітні його явища, вибираючи з них ті, які потрібні для складання повної, оживленої та єдиної картини” [1, с. 145-146]. Підсумовує російський мислитель міркуванням, яке фактично робить його однодумцем Конта: “Важко було б вирішити, якій з них слід віддати перевагу. Можливо, кожна з них рівна з іншою, коли задовольняє умови творчості, тобто коли *ідеальна* гармонує з почуттям, а *реальна* – з істиною зображуваного життя. Але здається, що остання, яка народилася внаслідок духу нашого позитивного часу, більше задовольняє його панівну потребу” [1, с. 149].

Окремою лінією думки, яка, втім, є органічно спорідненою з щойно названими знахідками Белінського, виступає постановка проблема несвідомих чинників художньої творчості: “Натхнення є стан душі, в якому відчувається страждання, можна сказати, хворобливий, і його симптоми тепер уже всім добре відомі. Людина у гарячці, без праці, без зусиль та без шкоди для себе, підймає жахливі тягарі: у медиків це називається *енергією*, або напруженим станом життєвої діяльності. Здорова людина може збудити у собі примусово, до деяких меж, цю енергію, але біда в тім, що вона має дорого обійтися їй. Натхнення, у цьому сенсі, є енергія душі, збуджена не волею людини, але якимось незалежним від неї впливом, і тому воно невимушене і вільне” [1, с. 151]. З огляду на це, російський мислитель вчергове користується нагодою продовжити полеміку зі своїми опонентами у царині художньої літератури та естетики, якими є його відомі сучасники: Олександр Бестужев (Марлінський), Володимир Бенедиктов, Фадей Булгарін і Осип Сенковський (барон Брамбеус). Для Белінського неприйнятною є навіть найменші штучність поезії і прагнення її регламентувати: “Хоча деякі наші естетики, що мають вільний час, і говорять, що буцімто закони вишуканого визначені у нас з математичною точністю, але я думаю інакше, бо, з одного боку, власні вироби цих естетиків, які відзначаються надто грубою роботою, різко суперечать законам вишуканого, визначеним з математичною точністю, а з іншого боку, закони вишуканого ніколи не можуть відзначатися математичною точністю, тому що вони ґрунтуються на почутті, і в кого нема сприйнятливості до вишуканого, для того вони завжди здаються незаконними” [1, с. 162-163]. Критерієм істини тут виявляється та форма знання, яка є спільною для мистецтва і науки: “І до того ж, з чого мають виводитися закони вишуканого, як не з вишуканих творінь? А чи багато у нас їх, цих вишуканих

творинь? Ні, нехай кожен міркує по-своєму про умови творчості та підкріплює їх фактами, це найкращий спосіб розвивати теорію вишуканого” [1, с. 163].

Отже, маємо підстави стверджувати, що, не будучи обізнаним з “Курсом позитивної філософії”, перший том якого виданий 1830 року, Белінський, на матеріалі історії літератури, дійшов висновків, аналогічних узагальненням Конта. Викладена російським мислителем еволюція літературних жанрів не лише відтворює “закон трьох стадій”, а й наголошує на зростанні протягом усієї історії літератури ролі таких її функцій, які відповідають науковому пізнанню. Таким чином, Віссаріон Белінський є одним з перших мислителів, які запропонували власні проекти епістемології мистецтва, що й може бути предметом подальших досліджень.

#### **МАТЮШКО Б. К. ИДЕИ ЭПИСТЕМОЛОГИИ ИСКУССТВА В ОДНОЙ РАННЕЙ СТАТЬЕ ВИССАРИОНА БЕЛИНСКОГО**

*В статье раскрыты взгляды одного из влиятельнейших русских мыслителей XIX века Виссариона Григорьевича Белинского (1811 – 1848) на особенности эволюции литературных жанров. На примере трансформации поэмы в роман он раскрывает сущность идеальной и реальной поэзии и показывает постепенное сближение последней с научным знанием. Отдельно Белинский ставит проблему бессознательных факторов художественного творчества и по сути дела предлагает свой проект эпистемологии искусства, аналогичный позитивизму.*

**Ключевые слова:** литература, история, поэт, жизнь, истина, действительность, поэма, роман, идеальная и реальная поэзия, искусство, вдохновение, факт, научное знание, эпистемология искусства, позитивизм.

#### **Bogdan Matiushko. IDEAS OF EPISTEMOLOGY OF ART IN ONE OF EARLY VISSARION BELINSKIY'S ARTICLE**

*This article discovers the Vissarion Grigoryevich Belinskiy's (1811 – 1848) – the one of most influential XIX century Russian thinker views on the literary genres evolution's special features. He discovers the meaning of ideal and realistic poetry on example the transformation of poem to roman and demonstrate the realistic poetry's compliant drawing closer with scientific knowledge. Separate Belinskiy set the unconscious factors of creation problem and in fact proposes the own analogous to positivism epistemology of art project.*

**Keywords:** literature, history, poet, life, truth, reality, poem, roman, ideal and realistic poetry, art, inspiration, fact, scientific knowledge, epistemology of art, positivism.

#### **Література**

1. Белинский В. Г. О русской повести и повестях г. Гоголя. Собрание сочинений. В 9 т. Т. 1. Статьи, рецензии и заметки 1834 – 1836. Дмитрий Калинин. Вступит. статья к собр. соч. Н. К. Гея. Статья и примеч. к первому тому Ю. В. Манна. Подготовка текста В. Э. Богарда. Москва : Художественная литература, 1976. С. 138–184.

УДК 141. (436)

**ШУШКЕВИЧ Є. М.**  
**кандидат філософських наук,**  
**старший викладач кафедри філософії**  
**НПУ імені М. П. Драгоманова**

### **ДО ПИТАННЯ ПРО ПОДІЛ ТВОРЧОСТІ ЛЮДВІГА ВІТГЕНШТАЙНА НА ПЕРІОДИ**

*В даній розвідці аналізується критерій за яким творчість, австрійсько-британського філософа, Людвіга Вітгенштайна, прийнято ділити на “ранній” та “пізній” періоди. Традиційно, прийнято вважати, основною працею “раннього” періоду творчості – Логіко-філософський трактат, а “пізнього” – Філософські дослідження, і часто ці праці протиставляються, на тій підставі, що начебто під час написання Філософських досліджень,*